

Д. Є. НІКОН

головний економіст,
начальник планово-економічного управління,
ДП «Виробниче об'єднання Південний машинобудівний завод імені О. М. Макарова»

М. С. МИХАЙЛОВ

аспірант,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

І. В. РУМЯНЦЕВ

аспірант,
Одеська національна академія харчових технологій

О. В. БУРЦЕВ

здобувач,
Міжнародний університет бізнесу і права

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ПЕРМАНЕНТНИХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ

Регіональні особливості та тенденції інноваційно-інвестиційного розвитку економіки в умовах перманентних кризових явищ / Д. Є. Нікон, М. С. Михайлов, І. В. Румянцев, О. В. Бурцев // Український журнал прикладної економіки. – 2017. – Том 2. – № 3. – С. 132-141. – ISSN 2415-8453.

Анотація

У статті досліджено основні тенденції інноваційно-інвестиційного розвитку економіки в умовах перманентних кризових явищ з урахуванням регіональних особливостей. Вивчено вплив економічного розвитку регіонів на інноваційно-інвестиційний клімат. Проаналізовано динаміку інноваційно-інвестиційної активності регіонів України. Визначено кризові явища, які негативно впливають на економічний розвиток регіону. Проаналізовано прямі іноземні інвестиції в Україну та розмір капітальних інвестицій.

Ключові слова: *інноваційний розвиток; інвестиційна активність; регіональний розвиток.*

D. Ye. NIKON

Chief Economist,
Head,
Planning and Economic Subdivision,
State Enterprise "Production Association Southern Machine-Building Plant
Named After O. M. Makarov"

M. S. MYKHAILOV

PhD Student,
Admiral Makarov National University of Shipbuilding

I. V. RUMIANTSEV

PhD Student,
Odessa National Academy of Food Technologies

O. V. BURTSEV

PhD Student,
International University of Business and Law

**REGIONAL FEATURES AND TRENDS OF INNOVATION AND INVESTMENT
DEVELOPMENT OF THE ECONOMY IN THE CONDITIONS OF PERMANENT CRISIS
PHENOMENA**

Abstract

The article investigates the main tendencies of innovation and investment development of the economy in the conditions of permanent crisis phenomena taking into account regional peculiarities. The influence of economic development of regions on the innovation and investment climate has been investigated. The dynamics of innovation and investment activity of the regions of Ukraine has been analysed. Critical phenomena that have a negative impact on the economic development of the region have been determined. It has been carried out the analysis of direct foreign investments into Ukraine and the size of capital investments.

Keywords: *innovation development; investment activity; regional development.*

JEL classification: O30

Регіональний розвиток залежить від багатьох показників: економічного потенціалу країни, життєвого рівня населення, кількості інвестицій, привабливості для туристичного бізнесу тощо. З метою збалансованого розвитку кожного регіону України необхідно виконати багато кроків шляхом реформ та змін, серед яких – підвищення ефективності використання всіх ресурсів, сприяння інвестиційному клімату. Взагалі інвестування є ключовим фактором сталого розвитку. Усі провідні країни світу сприяють вкладенню капіталу в економіку країни шляхом надання податкових пільг. Недостатність інвестування в регіонах України проявляється в постійному перебуванні регіонів у стані застою та депресивності. Пріоритетним напрямом інноваційно-інвестиційного розвитку України та її регіонів стає визначення її стратегії, однак спочатку необхідно визначити особливості та останні тенденції розвитку.

Регіональні особливості та тенденції інноваційно-інвестиційного розвитку економіки розглядало багато вітчизняних вчених. Зокрема, таку проблематику досліджували Бобох Н., Панасюк Л. В., Просович О. П., Скоробогатова Н. Є. Проте останні тенденції інноваційно-інвестиційного регіонального розвитку в умовах перманентних кризових явищ вимагають детального вивчення та аналізу.

Сьогодні важко назвати країну, яка завжди була економічно та територіально незалежною, не переживала кризи або не мала соціальних проблем. Усі держави час від часу переживають фінансово-економічну кризу та перманентні кризові явища, які залежать як від внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Україна і нині знаходиться в посткризовому становищі та намагається знизити руйнівні наслідки (зниження соціального захисту та рівня життя населення, збільшення рівня безробіття, дестабілізація роботи банків та фінансових інститутів, знецінення національної грошової одиниці тощо).

Досліджуючи причини економічних криз, які відбувалися в Україні і світі, вчені називають такі:

1. Переваги фінансової складової у світовій економіці. Фінансова система фактично перестала адекватно відображати стан реальної економіки. Вона потребує негайних реформ, щоб слугувати економіці, а не навпаки, як це відбувається в епоху фінансової глобалізації.

2. Відсутність прозорості в діяльності найбільших фінансових компаній світу. Подібна ситуація пов'язана з тим, що замість розподілу ризиків на транспарентній основі, як це передбачено загальноприйнятою економічною теорією, фінансисти ринку вибрали шлях сек'юритизації – ризикових активів, просуваючи їх без чіткої ідентифікації ризиків. Сек'юритизація є універсальною схемою прискорення фінансового обороту й отримання швидких прибутків.

3. Використання кредитних деривативів як засобу синтетичного придбання активів.

4. Схема кредитування за плаваючою кредитною ставкою [1].

Останнім часом посилилася роль регіонів у формуванні інвестиційної привабливості, але з урахуванням посткризової ситуації жодних змін у фінансовій системі держави практично не сталося, наприклад, діяльність більшості фінансових компаній не стала прозорішою, що зумовлює зниження прямих іноземних інвестицій (рис. 1).

Відродження кредитування, особливо іпотечного та автокредитування, відбувається з використанням якраз плаваючої ставки, яка є абсолютно не вигідною позичальнику у довгостроковій перспективі, що зумовлено її прив'язкою до індексу LIBOR. Ситуація в Україні ускладнюється також і внаслідок зростання боргового навантаження на економіку через отримані транші від МВФ та випуск державних боргових цінних паперів. Зважаючи на відсутність масштабних інвестиційних проектів, які б закладали основу для розвитку економіки на базі нових технологічних укладів, вважаємо таке зростання боргового навантаження невиправданим, оскільки воно створює подвійний ризик розвитку наступної кризи. По-перше, через наявність передумов для кризи технологічного укладу, по-друге, через необхідність збільшення податкового навантаження для зменшення боргового або ж через загрозу дефолту [1].

Політична нестабільність, революції, громадянські війни у країнах Африки та Близького Сходу, АТО на Сході України, загострення стосунків з Росією створюють ще одну загрозу розгортання кризових явищ в Україні – підвищення цін на енергоносії, яке буде обумовлене подорожчанням нафти на світовому ринку (рис. 2). Зростання цін на

енергоносії без субсидування з боку держави означатиме колапс реального сектору економіки.

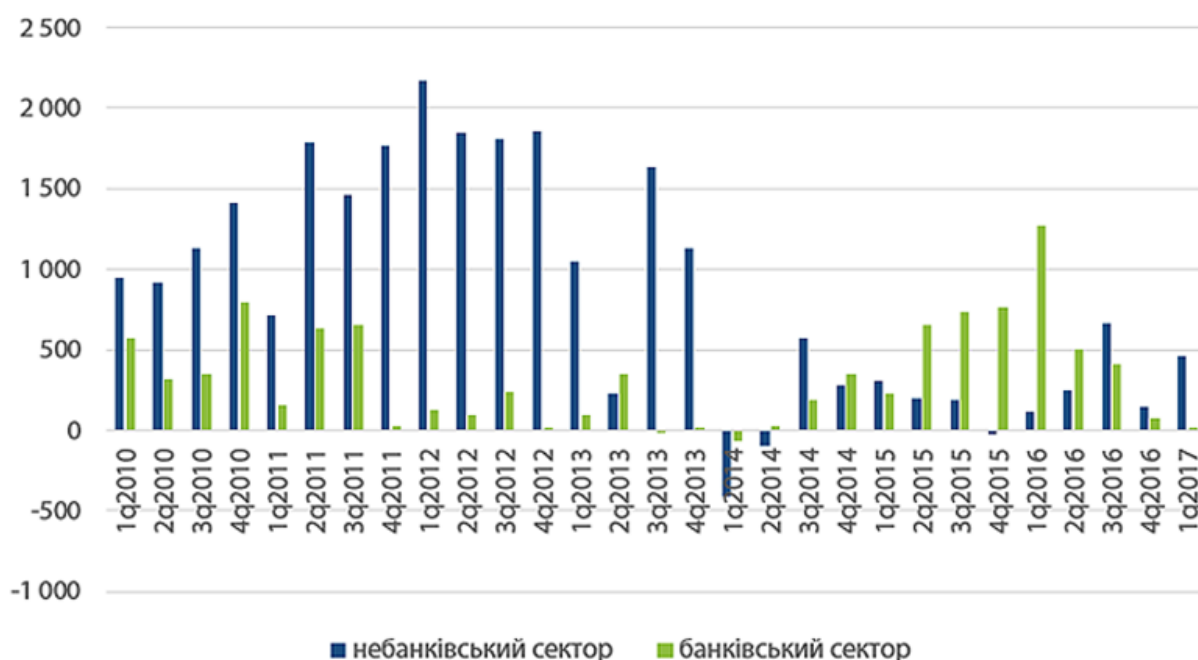


Рис. 1. Прямі іноземні інвестиції в Україну, \$ млн [2]

Прихованою причиною розвитку кризових явищ можна вважати стан міграційних потоків з регіонів України (рис. 3). Як правило, країну зазвичай полишає працездатне молоде населення, яке не задоволене умовами та оплатою праці. Так, дійсно, пошуки роботи за кордоном дозволяють знизити конкуренцію на ринку праці, зменшити рівень безробіття та поповнити валютні запаси за рахунок грошових переказів мігрантів. А з іншого боку, з країни виїжджають освічені, кваліфіковані, талановиті люди, які, за сприятливих умов за кордоном, навряд чи повернуться в Україну найближчим часом. Зважаючи на цей факт, країна переживає процес «старіння нації» і в недалекому майбутньому в Україні пенсіонери складуть близько 70 %.

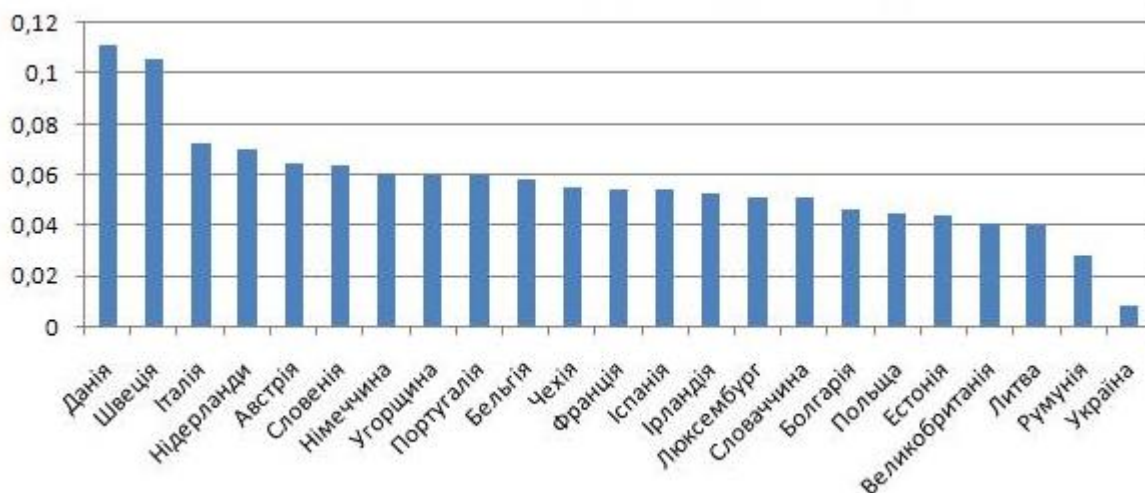


Рис. 2. Ціни на природний газ для населення в країнах ЄС, СНД і в Україні, €/КВт.год [3]

ВСЬОГО по Україні
за січень-листопад:

2,6 осіб

ВСЬОГО по Україні
за січень-вересень:

1,7 осіб



* - розраховано за даними Держкомстату за формулою: (Міграційний приріст (скорочення) населення, осіб) / (Постійне населення, осіб/10000)

Рис. 3. Міграційний рух населення (приріст/скорочення) за регіонами України у розрахунку на 1000 осіб постійного населення у січні-листопаді 2017 р. (у зіставленні з показниками за січень-вересень 2015 р.)

**За даними Державного комітету статистики.*

Стійкою передумовою розвитку кризових явищ є від'ємне сальдо торгівельного балансу, яке зумовлене зростаючими обсягами імпорту. Заходи з боку уряду спрямовані переважно на обмеження імпорту окремих видів продукції шляхом митно-тарифного регулювання. Однак такі заходи стосуються ліквідації наслідків, а не першопричин, яких, до речі, дві. Перша полягає у наявності незадоволеного внутрішнього попиту, що робить вітчизняний ринок привабливим для іноземних товаровиробників. Друга обумовлена низькою конкурентоспроможністю вітчизняної продукції, яка не може конкурувати на міжнародному ринку з аналогами, що породжує проблему імпортозалежності та неможливості створити експортоорієнтовану економіку. Така ситуація не тільки закладає фундамент для розвитку майбутніх криз, але й обмежує інструментарій їх ліквідації, оскільки, наприклад, застосування політики стимулювання ефективного попиту в таких умовах буде стимулювати розвиток іноземних економік, а не вітчизняної [3].

Таким чином, більшість причин розвитку кризових явищ в Україні можна звести до проблем функціонування реального сектору економіки, вирішення яких потребує збільшення обсягів фінансування цього сектору. Однак реальний сектор економіки на сьогодні фінансується переважно за рахунок власних коштів та комерційних кредитів. У підприємств практично відсутній доступ до довгострокових джерел кредитування (через складні вимоги до отримання кредиту та високі відсоткові ставки), також немає доступу і до залучених фінансових ресурсів через нерозвиненість вітчизняного фондового ринку, а точніше, через його формальне існування.

Втім, зауважимо, що на економічну кризу в Україні мали вплив багато факторів, серед яких можна виділити кризу політичної влади, наслідком якої є неефективна державна політика як в економічній, культурній, так і в соціальній сферах. Отже, можна зробити висновок, що більшою мірою кризові явища в Україні спричинені внутрішніми

чинниками, адже світова економічна криза стала лише одним із рушійних факторів, який поглибив кризову ситуацію, яка уже назривала протягом останніх років. Отже, з огляду на негативне становище в економіці, загострення економічної кризи, що призвело до погіршення соціально-політичної ситуації в державі загалом, в Уряді України розробили антикризову програму дій, яка спрямована на вирішення конкретних завдань соціально-економічного розвитку країни та подолання кризових явищ. Ця програма отримала назву «Подолання впливу світової фінансово- економічної кризи та поступальний розвиток».

Основними напрямками діяльності в кризовий період Уряд України визначив такі:

- досягнення макроекономічної стабілізації як визначальної умови подолання кризи та відновлення економічного зростання;
- недопущення зниження рівня життя населення;
- сприяння розвитку підприємництва;
- стимулювання інвестиційної діяльності;
- підтримка реального сектору економіки.

Однак ця Програма не набула схвалення у Верховній Раді і була скерована на доопрацювання на невизначений термін. Це показує, наскільки політична нестабільність сильно впливає на прийняття рішень економічного характеру. Отже, у зв'язку з тим, що вектор руху не окреслено, Україна вже приблизно півроку від початку світової кризи перебуває у невизначеності. Відтак, існують численні суперечливі закони, постанови, норми, які конкретно не пропонують послідовних заходів, спрямованих на подолання наслідків та зниження дії кризи в майбутньому. Безумовно, найбільший удар кризи припадає на регіони, в яких не можуть самотужки подолати процеси, пов'язані з політичною та економічною кризами в державі. Світовий ресурсний ринок, а особливо кредитний та інвестиційний, з яким співпрацювали регіони та не очікували на відтік капіталу й згортання виробництва, різко скоротив свої обсяги чим істотно послабив позиції регіону загалом. Це призвело до виникнення низки проблем, зокрема різкого зниження життєвого рівня населення регіону, скорочення виробництва, збільшення безробіття та інші [4].

Об'єктивний характер процесу регіоналізації потребує ставлення до регіонів України як до особливих суб'єктів системної модернізації й інтеграції у світовий простір, перегляду їх ролі та функцій у системі суспільних відносин. З урахуванням об'єктивної багатосуб'єктності інноваційно-інвестиційної діяльності (ІІД) їх ціннісні орієнтири виступають найважливішим фактором, який регулює, детермінує мотивацію їх діяльності. Від того, чи створені умови для інтеграції сукупності ціннісних орієнтацій усіх суб'єктів ІІД та їх перетворення в цілісну, стійку, не- суперечливу систему переконань (позицій), залежать модель суспільного відтворення й кінцеві результати суспільного розвитку. В умовах посилення кризових явищ та їх глобального вияву все більш важливими виступають завдання активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в регіонах України та запровадження нових механізмів її забезпечення.

Інвестиційна активність регіону визначається рівнем її доходності, з точки зору потенційних можливостей економічного зростання і, відповідно, інвестиційною привабливістю і можливістю здійснення інвестицій за рахунок накопиченого в регіоні потенціалу, та показниками ліквідності, які характеризують рух грошових потоків у регіоні, можливість перетворення накопичених прибутків у реальні грошові кошти. Тобто пропонується розглядати комплекс із таких складників: обсяги інвестицій у регіоні (власних та залучених), валовий регіональний продукт, динаміка та структура дебіторської і кредиторської заборгованості, трудові ресурси, вплив інфляційних процесів, фінансовий стан підприємств регіону, його експортоорієнтованість

(експортозалежність). Результуючий показник характеризується двома узагальнювальними складниками: доходністю та ліквідністю, які формуються з низки дрібніших [5].

Загрозами економічній безпеці країни є сукупність умов і чинників, які створюють небезпеку життєво важливим інтересам особистості, суспільства, держави, ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів. Виділяють внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці країни.

До основних внутрішніх кризових явищ регіонів України належать (табл. 1):

Таблиця 1. Головні науково-технічні, економічні та соціальні кризові явища у регіонах [4; 6]

Сфера	Загрози
Науково-технічна	- значне зменшення витрат на наукову та інноваційну діяльність, разом із коштами держбюджету
	- відплив наукових кадрів за кордон або в іншу сферу діяльності, що призводить до руйнування науково-технічного потенціалу, згорання науково-технічних розробок
Економічна	- скорочення обсягів виробництва
	- низька конкурентоспроможність національної економіки, викликана відсталістю технологічної бази більшості галузей, високою енергоємністю національної економіки (на виробництво одиниці ВВП витрачається у 3—5 разів більше енергії, ніж у країнах Східної Європи), низькою якістю продукції та високими витратами виробництва
	- низька ефективність використання основних факторів виробництва порівняно з їх забезпеченістю (наприклад, від Франції Україна відстає щодо ефективності використання сільгоспугідь у 10-12 разів, трудових ресурсів — у 7-15 разів, основного капіталу — в 2-3 рази, наукового потенціалу — більш ніж у 20 разів)
	- затяжний характер економічної кризи в країні, відсутність помітного прогресу у структурній перебудові економіки, побудові ринкових відносин
	- стагнація аграрного сектору
	- низький рівень продуктивності праці та інвестиційної діяльності
	- монополізація економіки
	- великий внутрішній борг
	- низький платоспроможний попит населення
	- високий рівень інфляції та безробіття
	- погіршення стану платіжно-грошової системи, концентрація основної грошової маси на посередницьких операціях і короткострокових формах кредитування
	- економічна злочинність (незаконна торгівля енергоносіями, мінеральними ресурсами, посадові злочини, криміналізація державної влади, корупція, хабарництво, рекет, ухилення від сплати податків тощо)
- зростання попиту на енергоресурси та обмеженість запасів традиційних їх видів	
Соціальна	поглиблення диференціації доходів, бідність, погіршення структури харчування, зменшення доступності освіти та медичних послуг, погіршення якості життя, зниження народжуваності, зростання смертності, неконтрольовані міграційні процеси

Така ситуація склалася через необґрунтовану реструктуризацію національної економіки, неконтрольованість і неефективність приватизаційних процесів, руйнування стабільних зв'язків і традицій в освіті, медицині, культурі та правоохоронній системі. Послаблення чинників внутрішньої безпеки зумовлює зростання залежності країни від зовнішньоекономічних зв'язків.

Відповідно до розрахунків ІСЕД, для виходу на рівень нинішнього розвитку країн-сусідів, у десятирічній перспективі потрібно щороку подвоювати ВВП до 2025 році. Це потребує збільшення обсягу капіталовкладень у середньому у 2 рази щорічно. Очевидно, що є нагальною структурна перебудова економіки, орієнтація на вироблення продукції із високою доданою вартістю. За оцінками експертів, у 2018 році Україна потребуватиме капітальних інвестицій на суму 25,3 млрд дол США за рахунок усіх джерел фінансування. При цьому частка інвестицій у ВВП має суттєво збільшитись до 18,9 % (рис. 4).

За таких обставин державне регулювання інвестиційної діяльності потрібно спрямувати на управління інвестиціями, а також – на контроль за законністю здійснення інвестиційної діяльності всіма учасниками та інвесторами. Держава має стати надійним помічником, а іноді, як наприклад, у державно-приватному партнерстві, й – партнером. Інша важлива складова – залучені кошти. Банківська система за підтримки держави має забезпечити вливання фінансових ресурсів в економіку. У цьому аспекті актуальними є питання страхування та гарантування інвестицій, і держава на цьому ринку має запровадити чіткі правила гри. Але, наприклад, зволікання з ухваленням законопроекту щодо експортно-кредитного агентства, а також відсутність чіткої стратегії в державі, а значить і нерозуміння, що буде після 2020 року, свідчить про те, що сьогодні, на жаль, саме держава в особі законодавчої та виконавчої гілки влади є основним гальмом у створенні інституційної основи для активізації інвестиційної діяльності [7].



Рис. 4. Капітальні інвестиції та ВВП (прогноз) [2]

Інноваційна діяльність тісно пов'язана з інвестиційною, оскільки інвестиції є безпосереднім носієм інновацій. Реалізація інноваційної політики в сучасному несприятливому інвестиційному кліматі України практично неможлива в умовах недовіри, політичної нестабільності в державі, нерозвинутих або слабо розвинутих громадських організацій. Проблемою є залучення іноземних інвестицій. Певного покращення інноваційно-інвестиційного середовища в регіонах, навіть під час виникнення різноманітних кризових явищ, можна досягти шляхом розробки стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку регіону. Це вкрай необхідно для залучення інвестицій, відновлення конкурентоспроможного виробництва, зростання зайнятості населення. Такі дії неодмінно приведуть до захищеності населення і забезпеченості фінансовими ресурсами соціальної сфери регіону. Інновації та інвестиції при правильно розробленій стратегії розвитку регіону стануть базою для ефективного функціонування і стійкого соціально-економічного розвитку.

Список літератури

1. Панасюк, Л. В. До питання про перманентні кризові явища в економіці України / Л. В. Панасюк. // Ефективна економіка. – 2011. – № 3. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_3_20.
2. Що заважає іноземним інвесторам в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lb.ua/economics/2017/09/14/376427_shcho_zavazhaie_inozemnim_investoram.html.
3. Розмір і динаміка цін на електроенергію і природний газ для населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecoclubua.com/2013/09/rozmir-i-dynamika-tsin-na-elektroenerhiyu-i-prirodnyj-haz-dlya-naselennya>.
4. Просович, О. П. Стратегія інноваційно-інвестиційного розвитку регіону в умовах економічної кризи [Текст] / О. П. Просович, Ю. Г. Бондаренко, Л. Р. Прийма // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – Львів: Вид-во Нац. ун-ту "Львів. політехніка", 2009. – № 640.
5. Скоробогатова, Н. Є. Інноваційно-інвестиційний розвиток регіонів України: проблеми та перспективи / Н. Є. Скоробогатова // Економічний вісник НТУУ «КПІ»: збірник наукових праць. – 2010. – № 7. – С. 214–222.
6. Бобох, Н. Основні загрози економічній безпеці України в умовах кризових явищ / Н. Бобох, Г. Протасюк // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2014. – № 6. – С. 10-18
7. Ковалівська, С. Інвестиції-2016: повільне, але оптимістичне зростання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iser.org.ua/analitika/ekonomichnii-analiz/investitsiyi-2016-povilne-ale-optimistichne-zrostannia>.
8. Іртищева, І. О. Інвестиційне забезпечення економічного розвитку аграрного виробництва / І. О. Іртищева, І. Д. Бурковський // Економіка АПК. – 2005. – № 12. – 71-73.

References

1. Panasiuk, L. V. (2011). Do pytannia pro permanentni kryzovi yavyscha v ekonomitsi Ukrainy. *Efektivna ekonomika*, 3. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_3_20.
2. *Shcho zavazhaie inozemnym investoram v Ukraini*. (2017). Retrieved from: https://lb.ua/economics/2017/09/14/376427_shcho_zavazhaie_inozemnim_investoram.html.

-
3. *Rozmir i dynamika tsin na elektroenerhiiu i pryrodnyi haz dlia naseleattia.* (2013). Retrieved from: <http://ecoclubua.com/2013/09/rozmir-i-dynamika-tsin-na-elektroenerhiyu-i-pryrodnyj-haz-dlya-naselennya>.
 4. Prosovykh, O. P. Bondarenko, Yu. H., Pryima, L. R. (2009). Stratehiia innovatsiino-investytsiinoho rozvytku rehionu v umovakh ekonomichnoi kryzy. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnikha"*, 640.
 5. Skorobohatova, N. Ye. (2010). Innovatsiino-investytsiinyi rozvytok rehioniv Ukrainy: problemy ta perspektyvy. *Ekonomichniy visnyk NTUU «KPI*, 7, 214–222.
 6. Bobokh, N. & Protasiuk, H. (2014). Osnovni zahrozy ekonomichnii bezpetsi Ukrainy v umovakh kryzovykh yavlyshch. *Problemy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku*, 6, 10-18.
 7. Kovalivska, S. (2016). *Investytsii-2016: povilne, ale optymystychno zrostannia.* Retrieved from: <http://iser.org.ua/analitika/ekonomichnii-analiz/investitsiyi-2016-povilne-ale-optimistichne-zrostannia>.
 8. Irtysheva, I. O. & Burkovskiy, I. D. (2005). Investytsiine zabezpechennia ekonomichnoho rozvytku ahrarnoho vyrobnytstva. *Ekonomika APK*, 12, 71-73.

Стаття надійшла до редакції 13.10.2017 р.